

Homonymiasta ja polysemiasta

KLAUS LAALO

1. Leksikaalista monitulkintaisuutta

Leksikaalisessa monitulkintaisuudessa eli siinä ilmiössä, että keskenään samanasuisilla leksikaalisilla yksiköillä on eri merkitykset, voidaan erottaa homonymia ja polysemia. Polysemiassa yhdellä sanalla eli lekseemillä on useita toisiinsa liittyviä merkityksiä – diakroniselta kannalta voisi sanoa, että tällaista sanaa on ruvettu käyttämään yhä monipuolisemmin; homonymiassa taas erilähtöiset ja erimerkityksiset sanat ovat samanasuisia esimerkiksi siksi, että lainateitse on kieleen tulleet toisen sanan kanssa samanasuinen sana tai äänteellisen kehityksen tietä ovat aiemmin eriasuiset sanat kehittyneet samanasuisiksi. On runsaasti selviä polysemia- ja homonymiatapauksia, mutta on myös runsaasti rajatapauksia, ja erilaisten rajatapausten vuoksi on vaikea esittää kriteeriä, joka erottaisi homonymian ja polysemian toisistaan yleispätevällä ja johdonmukaisella tavalla – varsinkin, jos pyritään jäännöksettömään kahtiajakoon.

Sana *sana* on hyvä esimerkki polysemiasta: *sanalla* voidaan tarkoittaa lekseemiä, lekseemin tiettyä konkreettista esiintymää eli sanetta, kokonaista lausumaa (mm. ilmauksessa »sanoa painava *sana*»), lupausta (mm. idiomissa »pitää *sanansa*»), ilmoitusta (»viedä *sana* perille») jne.

Selviä homonyymejä ovat esimerkiksi sellaiset sanaparit, joissa toisena osapuolena on omaperäinen sana ja toisena sen kanssa samanasuinen mutta täysin erimerkityksinen lainasana. Tällaisia sanapareja ovat muiden muassa *turkki* 'turkiksista tehty vaate' ja *turkki* 'turkin kieli' sekä *vuori* 'maastonkohouma' ja *vuori* 'sisäpinnan vuoraus'. Äänteellisen kehityksen tietä taas ovat tulleet homonyymeiksi mm. *kuu* 'maata kiertävä taivaankappale' ja *kuu* 'rasva, tali', jotka ovat molemmat entisiä kaksitavuja; kummastakin sanasta on kadonnut toisen tavun alkukonsonantti, ja nämä kadonneet konsonantit on rekonstruoitu erilaisiksi.

Tarkastelemalla äänneasun muokkaantumista lainautumisen yhteydessä voidaan äänteellisten kriteerien avulla todistaa homonyymeiksi sellaiset lai-

nasanat, joiden originaalit ovat eriasuisia. Tällaiset sanat ovat muokkaantuneet samanasuisiksi, kun lainat vastaanottaneen kielen fonologia on aiheuttanut muutoksia toisen sanan – tai molempienkin sanojen – äänneasussa. Tarkastelen seuraavassa jaksossa sitä, miten originaaleiltaan erilaiset lainasanat ovat muokkaantuneet suomessa homonyymisiksi suomen äännejärjestelmän takia.

2. Homonyymisten lainasanojen synty fonologisista syistä

Suomen kielessä on varsin paljon lainasanojen saamisen yhteydessä syntyneitä homonymiaa; tällaista homonymiaa voi syntyä joko siksi, että kieleen omaksuttu lainasana on samanasuinen omaperäisen sanan kanssa tai siksi, että originaaleiltaan eriasuiset lainat ovat langenneet yhteen suomessa. Tällaisia yhteenlankeamia syntyy esimerkiksi niin, että originaalin soinnillinen klusiili korvautuu soinnittomalla, tai niin, että varsinkin sananalkuiset konsonanttiyhtymät yksinkertaistuvat. Yleiskielessä tällaisia lainahomonyymejä ei ole kovinkaan runsaasti, mutta jos otetaan huomioon myös murteellinen sanasto ja arkaismit, nousee tällaisten homonyymiparien määrä suomen kielessä varsin suureksi. On kuitenkin syytä todeta, että monien tällaisten homonyymiparien funktionaalinen kuormitus on vähäinen, koska yleiskielelle vieras homonyymiparin jäsen on usein hyvinkin harvinainen. Siten tavallisessa kielenkäytössä esiintyy yleensä vain toinen homonyymeistä, nimittäin yleiskielen sana.

Esimerkkeinä siitä, miten originaalissa esiintyneen soinnillisen klusiilin korvautuminen soinnittomalla on synnyttänyt homonymiaa, voidaan mainita tapaukset *haka* ja *krouvi*. Lainasanana *haka* 'laidunmaa' originaali on ruotsin *hage*, sen homonyyminä *haka* 'koukkumainen, tarttuva tai salpaava laite' originaali taas ruotsin *hake*. Toisessa sanaparissa on kyse sananalkuisesta substituutiosta: ruotsin *grov* 'karkea' on kehittynyt suomessa asuun *krouvi*; myös toinen *krouvi*-sana on lainattu ruotsista, ja sen originaali on ruotsin *krog* 'kapakka'.

Suomen kieleen on syntynyt homonymiaa myös siten, että suomen äännejärjestelmälle vieras *f* on vanhoissa lainasanoissa yleisesti korvautunut *v*:llä. Esimerkkinä tällaisesta homonymiasta mainittakoon *vaara*, joka on toisaalta 'uhkaavaa onnettomuutta' tarkoittava ruotsalainen laina (vrt. ruotsin *fara*) ja toisaalta 'kukkulaa, mäkeä' tarkoittava sana – joko omaperäinen sana tai lappalainen laina (vrt. lpN *varre*).

Soinnillisten klusiilien ja *f*:n substituutiot ovat aiheuttaneet melko runsaasti homonymiaa. Lisäksi homonymiatapauksia on syntynyt niin ikään substituution tietä siten, että *š* on korvautunut *s*:llä (ks. esim. seuraavan luet-

telon 11. ja 12. kohtaa). Vieraiden äänteiden substituotumisen lisäksi homonymiaa on aiheuttanut se, että lainasanat ovat muokkaantuneet fonotaktisten rajoitusten takia.

Ruotsin kielessä sanoja *luta* 'eräs kielisoitin' ja *klut* 'riepu, rätti' erottaa mm. se, että vain toisessa sanaparin jäsenistä esiintyy sananalkuinen konsonanttiyhtymä. Suomen kielessä sananalkuinen konsonanttiyhtymä on yksinkertaistunut, ja on syntynyt homonyymipari: kumpikin sana on asussa *luutu*. Tässä tapauksessa siis suomen fonotaksi on synnyttänyt homonymiaa.

Edellä mainitut homonyymit ovat sellaisia, että molemmat yhteenlankeavat sanat esiintyvät yleiskielessä. Seuraavat Suomen kielen etymologisen sanakirjan (SKES) homonymiatapaukset taas ovat sellaisia, että ainakin toisena yhteenlankeavana osapuolena on murteellinen tai arkaistinen sana:

1. Sanan *krinti* 'veräjä' originaali on ruotsin *grind*. Sen kanssa homonyyminen on *krinti* 'häkki(reki)', jonka originaali on ruotsin *skrinda*. Tämän homonyymiparin synty on edellyttänyt sekä soinnillisen klusiilin korvautumista soinnittomalla (*gr-* > *kr-*) että konsonanttiyhtymän yksinkertaistumisesta (*skr-* > *kr-*).

2. Sana *letti* on yleisesti tunnetussa merkityksessään 'palmikko' ruotsalaisperäinen laina, jonka originaali on *fl*-alkuinen (vrt. nykyruotsin *fläta*). Sen kanssa homonyyminen on *letti* 'piiska, ruoska', joka on venäläinen laina ja jonka originaali on *pl*-alkuinen. Sananalkuisen konsonanttiyhtymän yksinkertaistuminen fonotaktisista syistä on siis aiheuttanut *f*- ja *p*-alkuisten sanojen yhteenlankeamisen.

3. Sanan *lyhty* 'valaisin' originaali on ruotsin *lykta*. Sen kanssa homonyyminen *lyhty* 'rukin osa' on myös ruotsalainen laina, joka kuitenkin on originaaliltaan *fl*-alkuinen. Jälleen siis yhteenlankeamiseen liittyy sananalkuisen konsonanttiyhtymän yksinkertaistuminen fonotaktisista syistä.

4. Sanan *naali* 'napakettu' lappalainen originaali on nasaalialkuinen (lpN *njällâ*), yleiskielelle vieraan homonyymin *naali* 'ahne, perso' originaali taas on ruotsin *sn*-alkuinen adjektiivi (vrt. nykyruotsin *snål*).

5. Sanan *narri* 'ilveilijä; naurettava henkilö' originaali on ruotsin *narr*, joka puolestaan on lainattu keskialasaksasta (kas. *narre*). Tämän sanan kanssa on langennut yhteen ruotsin murteiden *knarr*-sanaan perustuva *narri* 'nivelevamma, joka aiheuttaa narinaa rannetta tai nilkkaa liikuttaessa'. (Myös jälkimmäinen sana on saatu ruotsiin saksasta, vrt. nykysaksan *Knarre* 'narina; kalistin, räikkä'.)

6. Sanan *nuora* 'naru' skandinaavinen originaali on *sn*-alkuinen (vrt. nykyruotsin *snöre*, josta on myöhemmin lainattu murteellinen *nyöri*). Sen kanssa homonyyminen on Peräpohjan murteiden *nuora* 'pitkä, kaita salmi', jonka lappalainen originaali taas on *n*-alkuinen (lpN *nuorre* 'salmi').

7. Deskriptiivisanan *nuti* 'kyhmy, nystyrä' kanssa homonyyminen on ruotsalaislaina *nuti* 'rihmasta tehty punonnainen', jonka originaali on ruotsin *snodd* 'punos'.

8. Skandinaaviset lainat *näkki* 'vedenhaltija' (vrt. ruotsin *näck* 'vedenhaltija, näkki') ja *näkki* 'simpukka, kotilo' (vrt. ruotsin *snäcka*) ovat langenneet suomessa yhteen. Mielenkiintoista on, että kansanetymologisesti nämä kaksi vesiolentoihin liittyvää sanaa on ainakin paikoin käsitetty samaksi sanaksi. Esimerkiksi Lemillä on 'simpukkaa' merkitsevään *näkkiin* sovitettu vedenhaltijaa koskeva uskomus: »kun näkki tulee ulos kuorestaan, se voi kasvaa hevosen kokoiseksi ja viedä mukanaan syvyyksiin ihmisiä». Siuntiossa taas esiintyy yhdyssana *näck-sko* 'hietasimpukka', oikeastaan 'vedenhaltijan kenkä', joka on ilmeisesti käännöslaina suomen sanasta *näkinkenkä* (SKES s.v. *näkki*²).

9. Verbi *pakata* on ruotsalaislaina (vrt. ruotsin *packa* 'pakata, ahtaa, sulloa') ja etymologisesti yhteydessä sanaan *pakka*, joka esiintyy etenkin yhdys sanojen perusosana (kangaspakka, korttipakka jne.). Sen kanssa homonyyminen on verbi *pakata* 'peruuttaa', jonka originaali on ruotsin *backa*; tämä sana on etymologisessa yhteydessä sanaan *pakki* (ruotsin *back*, englannin *back*). Hyvin sekava homonyymivyyhti syntyy siitä, että sanalla *pakka* on variantti *pakki*, ja lisäksi on vielä kolme muuta *pakki*-asuista ja peräti kuusi muuta *pakka*-asuista nominia (SKES s.v. *pakka* ja *pakki*).

10. Sanan *raati* 'neuvosto' originaalikin on *r*-alkuinen (vrt. ruotsin *råd*). Sen kanssa homonyymiseksi on kehittynyt *raati* 'aste', jonka originaali on ruotsin *grad*. Murteellinen adjektiivi *raati* 'harvinainen; hieno' taas on *raarin* astevaihteluun mukautunut variantti; tämän adjektiivin originaali on ruotsin *rar*.

11. Venäjän kielestä on saatu peräti kolme *saikka*-asuista sanaa, joiden merkitykset ovat 'kiulu', 'pulla' ja 'tee'. Nämä sanat ovat langenneet yhteen siksi, että suomessa on vain yksi sibilantti. Venäjänkieliset originaalit ovat *šai* 'yksikorvainen kiulu, saunakippo', *saika* 'sämpylä' ja *tšai*-sanan deminutiivi *tšajok*.

12. Myös ruotsalaislainoissa esiintyy homonymiaa, jonka syynä on lainanantajakielen erilaisten sibilanttien yhteenlankeaminen: *sihti* 'siivilä' palautuu ruotsin sanaan *sikt* (ja *sihti* 'tähtäin' ruotsin sanaan *sikte*), mutta *sihti* 'kerros kivijalassa' ruotsin sanaan *skikt* 'kerros, lade'.

13. Originaaliltaan sekä *d*- että *st*-alkuinen sana on kehittynyt *t*-alkuiseksi, kun ruotsin verbit *doppa* 'kastaa nesteeseen' ja *stoppa* 'pysäyttää' ovat suomeen lainautuessaan muokkaantuneet molemmat asuun *topata*.

14. Originaaliltaan *f*- ja *v*-alkuisten lainojen yhteenlankeamisista voidaan mainita esimerkkeinä seuraavat homonymiatapaukset: *vaana*, joka on toi-

saalta 'niukkaa, puutetta' tarkoittava lappalainen laina (vrt. lpR *vane* 'puute') ja toisaalta 'lippua' tarkoittava ruotsalainen laina (vrt. ruotsin *fana*); *valssi*, jonka toisena originaalina on ruotsin *vals* ja toisena ruotsin *fals* 'uurre'; *viirata*, jonka merkitys on toisaalta 'huimata, pyörryttää' (tällöin sananalkuinen *v* palautuu ruotsin *v*:hen, ja ruotsin murteellinen originaali on joko *vira* tai *svira*) ja toisaalta 'juhlia' (jolloin originaali on ruotsin *fira*); *västi*, joka merkityksessä 'miesten pikkutakki tai liivit' palautuu ruotsin sanaan *väst* ja merkityksessä 'miekan kahva' ruotsin sanaan *fäste*.

Lainasanojen saamisen yhteydessä tapahtuu yleisesti äänteellistä yhteenlankeamista; kyseessä ei siten suinkaan ole vain suomea koskeva ilmiö. Eräät homonymiset lainasanat, jotka on saatu suomeen ruotsista, ovat jo ruotsissa homonyymiä; tällaisia ovat *ankkuri* (toisaalta 'laivan ankkuri', ruotsin *ankare*, latinan *ancora*, toisaalta tilavuusmitta, ruotsin *ankare*, keskiajan latinan *ancheria*), *arkki* (toisaalta 'paperiarkki', ruotsin *ark*, latinan *arcus*, toisaalta hengellisen kielen Nooan arkki ja liiton arkki, ruotsin *ark*, latinan *arca*), *kalkki* (toisaalta 'maalaji', ruotsin *kalk*, latinan *calx*, toisaalta 'malja', ruotsin *kalk*, latinan *calix*), *riisi* (toisaalta 'riisiryyini', ruotsin *ris*, latinan ja kreikan *oryza*, toisaalta 'paperierä', ruotsin *ris*, saksan *Ries*, alun perin arabialainen sana) jne. Suomen kielessä lainasanoihin liittyvää homonymiaa on kuitenkin runsaasti etenkin siksi, että suomen fonotaksi ja soinnillisten klusiilien substituotuminen soinnittomilla ovat aiheuttaneet monia yhteenlankeamisia.

Homonyymeistä eräät eivät juuri voi sekaantua keskenään siksi, että sanat kuuluvat kielen eri variantteihin. Sekaantumisen voi estää myös se, että sanat kuuluvat aivan eri murteisiin. Esimerkkinä sanaparista, jossa homonyymien levikit ovat erilaiset, voidaan mainita suomen itäisimpien murteiden harvinainen *paltsa* 'seinähylly', jonka originaali on venäjän *palitsa*, ja sen kanssa homonyyminen Peräpohjan murteiden *paltsa* 'kulunut peski', jonka lappalainen originaali on *sp*-alkuinen. Sanat ovat siis kehittyneet samanasuisiksi, kun lappalaislainan sananalkuinen konsonanttiyhtymä on yksinkertaistunut.

Suomen kielen homonyymisen lainasanaston määrä kasvaa varsin suureksi, jos otetaan huomioon kaikki sanojen erilaiset äännevariantit. Tämä näkyy esimerkiksi Suomen kielen etymologisesta sanakirjasta, missä eri äännevariantteja on tarkasteltu varsin perusteellisesti – mm. seuraavilla sana-asuilla on vähintään viisi eri hakusanaa: *pakka*, *pakki*, *pulli*, *puntti*, *puti*, *putti*, *pölö*, *rapata*, *riisi*, *riivata*, *riivi*, *roppi*, *rossi*, *ruska*, *ruusi*, *ryki*, *sihti*, *sinkka*, *takka*, *talla*, *telli*, *tikka*, *topata*, *traaki*, *tykki*, *vaaru*, *veikka*, *vintti*. Neljä eri hakusanaa saaneita sana-asuja olen laskenut SKES:sta 60, kolme eri hakusanaa saaneita sana-asuja 208 ja kaksi eri hakusanaa saaneita sana-asuja pe-

räti 915. Näissä luvuissa on mukana harvinaisia sanoja ja erilaisia äännevariantteja, mutta toisaalta luvuista puuttuu monia kohtalaisen yleisiä sanoja, sellaisia kuin *halli* 'sali', joka olisi homonyyminen SKES:n hakusanan *halli* 'harmahtava; harmaahylje' kanssa, ja *rokki* 'rock', joka olisi homonyyminen SKES:n kahden *rokki*-asuisen hakusanan kanssa.

Uusimmassa puhekielisessä sanastossa on yhä lisää toisten sanojen kanssa homonyymisiä äännevariantteja. Esimerkiksi puhekielinen *lakritsin* lyhenty-mä *laku* on homonyyminen murteellisen 'lippua' merkitsevän sanan *laku* (~ *flaku*, vrt. ruotsin *flagga*) kanssa; näin selvästi eri rekistereihin kuuluvien sanojen välisellä homonymialla on kuitenkin hyvin vähän käytännön merkitystä, sillä vain harvassa kielenkäyttötilanteessa tulisivat kyseeseen molemmat yhteenlankeavista sanoista.

3. Homonymian ja polysemian erottamiskriteereistä

Homonymian ja polysemian välinen ero on ilmaistavissa siten, että homonymiassa eri lekseemit ovat samanasuisia ja polysemiassa samalla lekseemillä on useita toisiinsa liittyviä merkityksiä. Edellisessä jaksossa olen käsitellyt monia selviä homonymiatapauksia; selviä polysemitapauksia ovat puolestaan esimerkiksi sellaiset verbit kuin *laskea*, jonka merkityksiä ovat mm. 'siirtää alaspäin', 'asettaa maan pintaan', 'alentaa' (esim. hintaa tai järven pintaa), 'päästää', 'siirtää', 'saattaa liikkeeseen' ja 'tehdä aritmeettinen toimitus' sekä *nähdä*, jonka merkityksiä ovat mm. 'aistia silmillä', 'havaita', 'kokea', 'olla selvillä', 'tajuta' jne.

Usein on siis varsin selvää, onko kyseessä homonymia vai polysemia: jokaisen suomenpuhujan voi olettaa tietävän, että esimerkiksi *kurkku* 'kaula, nielu' ja *kurkku* 'eräs vihannes' ovat eri sanoja, ja näillä homonyymeillä on myös erilainen etymologinen tausta; toisaalta verbien *laskea* ja *nähdä* sekä substantiivin *sana* eri merkitykset tuntuvat liittyvän toisiinsa, ja myös etymologisesti nämä eri merkitykset selittyvät yhteen lekseemiin kuuluviksi. Ratkaisu homonymian ja polysemian välillä ei kuitenkaan aina ole näin selvä, vaan joudutaan käyttämään jotain kriteeriä ratkaisun perustelemiseksi. Vain yhden kriteerin käyttäminen ei kuitenkaan riitä kaikissa tapauksissa tyydyttävään ratkaisuun pääsemiseen; toisaalta eri kriteerit voivat johtaa keskenään ristiriitaisiin ratkaisuihin.

Homonymian ja polysemian erottamisessa on käytetty ainakin kolmea kriteeriä. Etymologiakriteeriksi voi nimittää sitä näiden kahden ilmiön erottamiskriteeriä, että homonyymisiksi katsotaan sellaiset sanat, jotka ovat etymologisesti eri lähtöä – tällaisia homonyymejä ovat esimerkiksi edellisessä jaksossa käsitellyt sanat. Läheskään kaikkien sanojen etymolo-

giasta ei kuitenkaan ole varmaa tietoa. Ei esimerkiksi ole varmuutta siitä, kuuluvatko suomen sanat *raja* 'jakava linja, ääriiviiva, reuna, syrjä' ja *raja* 'vanha, huonokuntoinen esine' etymologisesti yhteen (olisiko jälkimmäinen ehkä edellisen kuvallista käyttöä) tai kuuluvatko *linjaali* 'viivoitin' ja *linjaalit* 'kärkyjen joustimet' etymologisesti yhteen.

Ensimmäinen ongelma etymologiakriteerin käytössä on siis se, ettei kaikkien sanojen etymologiaa ole selvitetty. Mutta vaikka etymologia olisi tarkkaankin selvitetty, tämän kriteerin avulla ei silti aina päädytä yksiselitteiseen ratkaisuun, kuten esimerkiksi englannin *port* osoittaa (Lyons 1977: 551). Englannin sanoja *port* 'satama' ja *port* 'portviini' voidaan pitää homonyymisinä, sillä edellisen etymologisena lähtökohtana on latinan *portus*, jälkimmäinen taas on yhteydessä Portugalin kaupunkiin *Oporto*, mistä on viety portviiniä. Näyttäisi siis siltä, että etymologiakriteerin perusteella kyse on homonymiasta. Mutta kun otetaan huomioon, että paikannimi *Oporto* perustuu portugalin ilmaukseen *o porto*, joka on alun perin tarkoittanut 'satamaa', ja portugalin *porto* puolestaan juontuu samasta latinan sanasta kuin englannin *port* 'satama', niin molemmat englannin *port*-sanat osoittautuvatkin palautuviksi yhteiseen etymologiseen lähtökohtaan. Kuuluvatko englannin *port* 'satama' ja *port* 'portviini' siis etymologisesti yhteen? Vastaus riippuu siitä, miten kauas näiden sanojen historiaan etymologinen tarkastelu ulotetaan. Etymologiakriteerin avulla ei siten kaikissa tapauksissa löydetä yksiselitteistä ratkaisua, vaan tulkinta ratkaisee sen, onko kyse homonymiasta vai ei.

Sellaiset ongelmat, jotka liittyvät englannin *port*-sanojen etymologiaan, ovat kuitenkin melko harvinaisia. Vastaavanlaisena esimerkkinä suomesta voisi mainita sanat *jahti* 'pyynti, metsästys' ja *jahti* 'yksimastoinen iso purjealus'; molemmat homonyymit ovat germaanisista lainoja, jotka ovat jo lainanantajataholla eri sanoja. Sanat kuuluvat kuitenkin etymologisesti yhteen, sillä 'purjealusta' merkitsevä on germaaninen lyhentymä yhdyssanasta, jonka alkuosana on *jahti* 'pyynti, metsästys' — lyhentymättömän yhdyssanan *jachtschip* merkitys on ollut 'pikapurjehtija, takaa-ajava alus' (SKES s.v.

---

¹ Tulkinnan osuus on ratkaiseva, sillä yhteisen etymologisen lähteen olemassaolo ei riitä osoittamaan, että olisi kyse vain yhdestä lekseemistä. Homonyymien osalta yhteisen lähteen riittämättömyys ei ehkä tunnu itsestään selvältä, mutta selvempiä lienevät sellaiset tapaukset, joissa yhteiseksi etymologioidusta lähteestä eri aikoina saadut lainat ovat eriasuisia. Siten luonnollisesti ymmärretään eri sanoiksi mm. *joulu* ja *juhla*, jotka on kuitenkin saatu samasta germaanisesta sanaperheestä, samoin *kruunu* ja *kruuna*, jotka ovat eri-ikäisiä ruotsalaisia lainoja, edelleen *pappi* ja *poppa*(mies), jotka palautuvat molemmat venäjän sanaan *pop*, sekä *ruotsi* ja *ryssä*, jotka ilmeisesti voidaan palauttaa samaan etymologiseen lähtökohtaan, skandinaaviseen 'soutuetta, soutukuntaa' merkitsevään sanaan.

jahti). Tulkinta ratkaisee siis tässäkin tapauksessa sen, onko kyse homonymiasta.¹

Tällaisia etymologiakriteerin sisäisiä ongelmia vakavampi puute on kuitenkin se, että etymologisen kehityksen perusteella tehtävä jako homonymiaan ja polysemiaan ei aina vastaa kielenpuhujien intuitioita. Pelkän etymologiakriteerin perusteella tehtävä jako tarjoaa asiaan siten usein vain diakronisen näkökulman.

Toinen kriteeri homonymian ja polysemian erottamiseksi on kielenpuhujien intuitioiden varassa tehtävä jako eli intuitiokriteeri, joka on synkronisen tarkastelun kannalta kaikkein tärkein. Ongelmallista on tosin se, että etymologiakriteeri ja intuitiokriteeri eivät aina johda samaan tulokseen, samoin kuin se, että syntyperäisten kielenpuhujien intuitiot eivät aina ole yhdenmukaiset. Nämä kaksi seikkaa ovat ongelmallisia tosin vain silloin, kun pyritään jakamaan leksikaalisen monitulkintaisuuden tapaukset jäännöksittömästi kahteen ryhmään; tällainen jyrkkärajainen kahtiajako ei kuitenkaan olisi osuvin tapa käsitellä polysemiaa ja homonymiaa, koska polysemia- ja homonymiatapausten lisäksi on syytä erottaa tulkinnanvaraisten rajatapausten ryhmä; käsittelen tätä kolmatta ryhmää tarkemmin seuraavassa jaksossa.

Kolmas kriteeri polysemian ja homonymian erottamiseksi on taivutus-kriteeri: homonymiasta eli eri lekseemeistä katsotaan olevan kyse silloin, kun erilainen taivutus osoittaa, että kyseessä ovat eri sanat (esimerkiksi *kuori* : *kuoren* ja *kuori* : *kuorin*, *laki* : *laen* ja *laki* : *lain*). Taivutus-kriteeri on muita kriteereitä käytännöllisempi, sillä se on täysin objektiivinen ja yksiselitteinen, mutta käsiteltävän ongelman se ratkaisee tavalla, joka ei tee oikeutta kielenpuhujien intuitioille. Pelkän taivutus-kriteerin soveltaminen johtaa nimittäin siihen, että polyseemisten sanojen ryhmään tulee monia sellaisia sanoja, joiden eri merkitykset eivät ole sen enempää etymologisessa kuin intuitiivisessakaan yhteydessä toisiinsa (esimerkiksi tämän artikkelin 2. kohdassa mainitut suomen homonyymiset lainasanat); homonymiatapauksiksi taas jäävät vain sellaiset harvat sanat, joiden paradigmat lankeavat osaksi yhteen — yleensä ne lankeavat yhteen ainakin perusmuodossa, kuten tapauksissa *kaski* (toisaalta *kaski* : *kasken*, toisaalta yleiskielelle vieras lainasana *kaski* : *kaskin* 'kypärä'), *kuori*, *kuusi* ja *laki*.

Taivutus-kriteeriä voi soveltaa myös kriittisen pidättyvästi eli katsoa erilainen taivutus riittäväksi mutta ei välttämättömäksi ehdoksi sille, että kyseessä ovat homonyymiset sanat. Näin menettelee esimerkiksi Ullmann (1962: 183); hän mainitsee ranskan substantiivit *travail* : *travaux* 'työ' ja *travail* : *travails* (jälkimmäinen kuuluu etymologisesti edellisen yhteyteen), englannin verbit *ring* : *rang* 'soida' ja *ring* : *ringed* 'ympäröidä' sekä saksan

substantiivit *die Kiefern* 'mänyty' ja *die Kiefer* 'leuat'. Homonyymeiksi voidaan siis taivutuskriteeriä näin soveltamalla osoittaa vain muutamia leksikaalisen monitulkintaisuuden tapauksia; taivutuskriteerin soveltamisen kannalta ratkaisevaa onkin, katsotaanko erilainen taivutus vain riittäväksi ehdoksi sille, että leksikaalisen monitulkintaisuuden tapauksia voidaan pitää homonymiatapauksina, vai pidetäänkö erilaista taivutusta peräti välttämättömänä ehtona sille, että kyseessä on homonymia.

Kielentutkija, joka käsittelee suuria aineistoja atk:n avulla, voi ymmärrettävästi pitää taivutuskriteeriä mitä käyttökelpoisimpana. Esimerkiksi Sture Berg (1978: XIII–XIV) harmittelee Sture Alléniin viitaten sanakirjojen näennäistä epäjohdonmukaisuutta: sanoja *blad* ja *krona* on kumpaakin käsitelty yhtenä monimerkityksisenä sanana, mutta toisaalta on erotettu neljä eri *post*-substantiivina; adjektiivina ja substantiivina *djup* pidetään sanakirjoissa yhtenä ainoana sanana, mutta substantiivi *hög* on erotettu eri sanaksi kuin adjektiivi *hög*.² Epäjohdonmukaisuuden vaaraa välttääkseen Berg asettuu taivutus-kriteerin kannalle eli katsoo, että samaan lemmaan eli atk-käsittelyn leksiseeminluonteiseen yksikköön lukeutuvat kaikki keskenään samanlaiseen taivutussarjaan kuuluvat sananmuodot. Tämä ratkaisu vie kyllä johdonmukaiseen tulokseen, mutta on kyseenalaista, tekeekö se oikeutta kielen semantiikalle; taivutus-kriteerin mukaanhan esimerkiksi ruotsin *lapp* 'lappu' ja *lapp* 'lappalainen' kuuluvat samaan lemmaan. Tämä ääriesimerkki osoittaa, miten vähän taivutus-kriteeri tekee oikeutta semantiikalle ja kielenpuhujien intuitioille.

Voisi vielä mainita erään taivutusilmiön, joka osaltaan viittaa siihen, että taivutuksen erilaisuus tai samanlaisuus on psykologisesti arveluttava kriteeri homonymian ja polysemian välisen jaon kannalta. Joskus täysin erimerkityksisten mutta määrämuodoissa samanasuisten sanojen paradigmaissa esiintyy sekaantumista. Kielenhuoltajien ponnisteluista huolimatta sanojen *viini* 'nuolikotelo' ja *viini* 'eräs alkoholijuoma' taivutus pyrkii sekaantumaan siten, että *e*-vartalaisen *viinen* partitiivi *viintä* esiintyy myös normaalisti *i*-vartalaisen *viinin* partitiivissa. Vielä selvemmin *e*- ja *i*-vartalon sekaantumi-

² Bergin mainitsemien kanssa samansuuntaisiin ratkaisuihin on muuten päädytty myös suomen kielen sanakirjoissa: sekä Nykysuomen sanakirjassa että SKES:ssa sanoja *lehti* ja *kruunu* on kumpaakin käsitelty yhtenä polyseemisenä sanana, mutta *posti* on jaettu useaksi eri sanaksi. Syynä on ilmeisesti se, että sanojen *lehti* ja *kruunu* lukuisat eri merkitykset kuuluvat etymologisesti yhteen, mutta *postin* eri merkitykset palautuvat etymologisesti eri lähtökohtiin (italian *posta*, italian *posto*, latinan *postis*); sanakirjojen tekijät ovat siis antaneet etymologiakriteerin ratkaista hakusanoituksessa. Adjektiivien *djup* ja *hög* osalta taas on syytä huomata, että adjektiivilla *syvä* on suomessa samakantainen johdos *syvyys*; tässä tapauksessa substantiivin ja adjektiivin merkitykset tuntuvat siis olevan lähempänä toisiaan kuin tapauksessa *korkea* ja *kasa*, jotka ovatkin suomessa erikantaisia.

nen näkyy sanoissa *vuori* 'maastonkohouma' ja *vuori* 'sisäpinnan vuoraus': edellisen *e*-vartaloiset muodot näyttävät esiintyvän ainakin satunnaisesti jälkimmäisen sanan missä hyvänsä muodossa. Myös sana *sääri* 'kari, särkkä', jonka nuorena lainasanana (vrt. ruotsin *skär* ja viron *säär*) odottaisi taipuvan *i*-vartaloiden tapaan, onkin homonymisen *säären* vaikutuksesta monin paikoin mukautunut *e*-vartaloiseen taivutukseen (SKES s.v. sääri²). Kielessä ei siis ilmene tendenssiä pitää harvojen taivutukseltaan eroavien homonyymien taivutusta erillään, vaan pikemminkin ilmenee taivutuksen sekaantumista.

Kolmesta käsitellystä kriteeristä voi kokoavasti todeta, että etymologiakriteerin ja intuitiokriteerin soveltaminen näyttää ongelmalliselta, koska niiden avulla on vaikea päästä selvään kahtiajakoon, mutta taivutus-kriteerin soveltaminen on yksinkertaisen mekaanista; taivutus-kriteeri ei kuitenkaan tarjoa kelvollista ratkaisua homonymian ja polysemian erottamiseen. Toisaalta taivutus-kriteerin kriittinen soveltaminen – siis erilaisen taivutuksen katsominen vain riittäväksi mutta ei välttämättömäksi ehdoksi sille, että kyse on homonymiasta – ratkaisee vain muutamia leksikaalisen monitulkintaisuuden tapauksia, toisaalta pelkän taivutus-kriteerin käyttö – siis samanlaisen taivutuksen pitäminen riittävänä ehtona sille, että kyse on polysemiasta – johtaa sekä etymologian että kielenpuhujien intuitioiden syrjäyttämiseen. Miten onnistuneena pelkän taivutus-kriteerin käyttämistä voi pitää, riippuu kulloisistakin tavoitteista, mutta sekä semantiikan että kielenpuhujien intuitioiden kannalta ratkaisu on epätydyttävä: onhan paljon selviä homonymia- ja polysemitapauksia, joten on tarpeen erottaa nämä kaksi ilmiötä toisistaan; polysemian äärimmäinen laajentaminen homonymian kustannuksella ei tee oikeutta luonnollisen kielen kuvaukselle. Ilmeisen onnistunut vaihtoehto onkin sellainen etymologia- ja intuitiokriteerin yhdistelmä, jota yleensä sovelletaan sanakirjojen hakusanoituksessa. Rajatapausten takia sana-artikkeleissa joudutaan tosin usein viittaamaan hakusanasta toiseen.

4. Homonymia, polysemia ja tulkinnanvaraiset rajatapaukset

On sinänsä luonnollista, että etymologiakriteeri ja synkroninen intuitiokriteeri eivät aina johda samaan tulokseen jaettaessa leksikaalisen monitulkintaisuuden tapauksia homonyymisiksi ja polyseemisiksi sanoiksi. Ajan kuluessa ja kielen muuttuessa tapahtuu nimittäin siirtymistä varsinkin polysemiasta homonymiaan, kun polyseemisten sanojen merkitykset etäännyvät toisistaan, ja jonkin verran tapahtuu myös homonyymien assosioitumista kielitajussa niin, että syntyy synkronisesti polyseeminen sana.

Esimerkkeinä polyseemisten sanojen jakautumisesta homonyymeiksi voidaan mainita *hukka*, joka on eufemistisesti tullut käyttöön myös 'suden' merkityksessä, *karva*, jonka vanha merkitys 'väri' elää jäänteinä enää vain sellaisissa yhdyssanoissa kuin *ruostekarvainen* ja *verenkarvainen*, *pilkka*, jonka konkreettinen merkitys 'täplä, läiskä, merkki' ymmärretään nykyisin eri sanaksi kuin abstraktinen 'iva', vaikka etymologisesti merkitykset ilmeisesti kuuluvat yhteen (SKES s.v. *pilkka*²), ja *putki*, jonka alkuperäisen, kasvikuntaan liittyvän merkityksen rinnalle tai tilalle on kehittynyt nykyisin vallitseva merkitys.

Homonyymien assosioituminen kielitajussa on puolestaan harvinaisempaa, mutta ilmiöstä voidaan mainita esimerkkinä suomen kielen *näkki*, joka mainittiin edellä homonyymisten lainasanojen tarkastelun yhteydessä (esimerkki 8), sekä Bloomfieldin (1933: 436) esittämät englannin *ear*, *weed* ja *corn*. Englannin *ear* 'korva' on etymologisessa yhteydessä latinan sanaan *auris*, sen homonyymi *ear* 'tähtä' taas latinan sanaan *acus*. Äännekehityksen tietä sanat ovat tulleet identtisiksi, ja koska kahden sanan merkityksissä useinkin voi löytää jotain yhtäläisyyttä, sanat ovat päässeet assosioitumaan eräiden englantia äidinkielenään puhuvien kielitajussa. Alun perin erilaisista asuista ovat niin ikään kehittyneet äänteellisesti identtisiksi sanat *weed* 'rikkaruoho' ja *weed* 'puku', joista jälkimmäinen on säilynyt vain ilmauksessa *widow's weeds* (se taas käsitetään Bloomfieldin mukaan edellisen marginaaliseksi merkitykseksi). Omaperäinen *corn* 'jyvä' ja 'liikavarvasta' merkitsevä ranskalaislaina *corn* (vrt. latinan *cornu*) ovat niin ikään yleisesti assosioituneet. On kuitenkin huomattava, että väljiä merkitysyhtäläisyyksiä sanastossa esiintyy loputtomasti; mainittujen sanojen keskinäisen assosioitumisen kannalta on siten ratkaisevan tärkeää niiden äänneasun kehittyminen identtiseksi. Mauno Koski onkin todennut (1987: 75), että tuskin minkään muun kielen puhujat näkisivät tähkässä ja korvassa samankaltaisuutta.

Tällaiset sanat, jotka voi tulkita joko homonyymiseksi tai polyseemisiksi, käsittävät kuitenkin vain pienen osan leksikaalisesta monitulkintaisuudesta. Kiistattomia homonyymejä ovat sellaiset lukuisat sanaparit, joissa merkitykset ovat riittävän eriäviä ja joissa on kyse esimerkiksi lainasanan ja omaperäisen sanan identtisyydestä tai sanojen lankeamisesta yhteen äänteellisen muokkaantumisen takia — olivatpa sanat sitten omaperäisiä, kuten tapauksissa *kuu*, tai lainasanoja, kuten edellä 2. kohdassa käsitellyt tapaukset.

Luonnollisessa kielessä esiintyy selvien homonymia- ja polysemiatapaus- ten lisäksi tulkinnanvaraisia rajatapauksia. Monet rajatapaukset edustavat kielen muutokseen liittyvää variaatiota: polyseemisen sanan eri merkitykset ovat etääntyneet toisistaan sen verran, että kyseessä eivät toisaalta ole enää aivan ilmeiset yhden sanan merkitysvivahteet, mutta toisaalta ei vielä ole ta-

pahtunut kiistatonta jakautumista eri sanoiksikaan. Jos tahdotaan tehdä oikeutta kielenpuhujien intuitioille, voitaisiin tulkinnanvaraisiin tapauksiin liittyvä ongelma pyrkiä ratkaisemaan niin, että homonyymeiksi ja polyseemiksi sanoiksi kelpuutettaisiin vain kiistattomat tapaukset, ja rajatapauksia varten olisi oma kolmas ryhmänsä – ei siis pyrittäisikään jäännöksettömään kahtiajakoon.³

Jäännöksetöntä kahtiajakoa homonymiaan ja polysemiaan on lähes mahdotonta tehdä, sillä tietyn sana-asun eri merkitysten läheisyys, joka on jatkumo, on toisenlainen muuttuja kuin kahtiajako sen mukaan, ovatko kyseessä yhden ja saman vai useamman kuin yhden lekseemin esiintymät; jatkumolta on nimittäin lähes mahdotonta erottaa tiettyä kohtaa, jonka toisella puolen merkitykset olisivat niin kaukana toisistaan, että kyse on jo eri lekseemeistä, ja toisella puolen merkitykset vielä olisivat yhden lekseemin erilaisia merkitysvivahteita. Kuten Otto Panman on huomauttanut (1982), on homonymian ja polysemian tarkastelua mutkistanut se, ettei näitä kahta erilaista asiaa – jatkumoa ja kahtiajakoa – ole selkeästi pidetty erillään. On tosin ymmärrettävää, ettei niitä ole aina huomattu erottaa toisistaan, sillä kuten Panman korostaa (mts. 131), vallitsee tietyn sana-asun eri esiintymien merkitysten läheisyyden ja näiden esiintymien samaan lekseemiin kuulumisen välillä voimakas korrelaatio. Koska merkitysten läheisyys on ratkaisevan tärkeää, ei olisi luonnollisen kielen kuvauksen kannalta oikein maksimoida sen paremmin polysemiaa (taivutuskriteeriä soveltamalla) kuin homonymiaakaan; ajatus toisen ilmiön maksimoinnistahan tähtää siihen, että hankala jako polysemiaan ja homonymiaan saataisiin eliminoiduksi syrjäyttämällä semantiikka ja laajentamalla jompaakumpaa näistä ilmiöistä niin, että se kattaisi kaikkien rajatapausten lisäksi myös sellaiset tapaukset, jotka normaalisti ymmärretään toisen ilmiön esiintymiksi.

Panman on yrittänyt ratkaista homonymian ja polysemian välisen rajanvedon ongelman käsittelemällä mahdollisimman konkreettisia yksiköitä eli sanaesiintymiä.⁴ Hän tarkastelee sanaesiintymien merkityksiä määräkontek-

³ Eri asia on, miten onnistunut tällainen ratkaisu olisi erilaisia käytännön tarkoituksia varten. Ainakin sanakirjatyössä joudutaan hakusanoitusta varten tekemään kahtiajako homonymiaan ja polysemiaan. Tosin hakusanoituksen yhteydessä tehtyjä ratkaisuja voidaan tarkentaa viittaamalla tarpeen tullen sana-artikkeleissa muihin hakusanoihin. Esimerkiksi Suomen kielen etymologisessa sanakirjassa on runsaasti hakusanoja eli erilaiset homonymiamahdollisuudet on otettu varsin tarkasti huomioon, mutta sana-artikkeleissa viitataan usein siihen mahdollisuuteen, että käsiteltävällä sanalla voi olla etymologinen yhteys tiettyihin toisiin hakusanoihin.

⁴ On ehkä syytä huomauttaa, että Panmanin testissään käsittelemät sanaesiintymät ovat sananmuotoja, jotka esiintyvät hänen itse tuottamissaan lauseissa; ne eivät siis ole aidosta kielenkäytöstä saatuja sanaesiintymiä. Niitä voisi luonnehtia laboratorio-

teissa, ja määrittelee tarkasteltavat ilmiöt seuraavasti (1982: 117): polysemias-
ta on kyse silloin, kun tietyn sanaesiintymän merkitys liittyy toisen, saman-
asuisen sanaesiintymän merkitykseen, ja homonymiasta silloin, kun tietyn
sanaesiintymän merkitys ei liity toisen, samanasuisen sanaesiintymän merki-
tykseen. Panman selvittää testin avulla, että nämä hänen määritelmänsä
ovat käteviä sen osoittamiseen, miksi homonymian ja polysemian toisistaan
erottaminen yleispätevällä tavalla on vaikeaa: ei ole selvää kahtiajakoa sel-
lisiin tapauksiin, joissa merkitykset liittyvät toisiinsa, ja sellaisiin, joissa ne
eivät liity; homonymia- ja polysemiatapausten väliin sijoittuu siten rajata-
pausten ryhmä.

Panman selvitteli laatimansa testin avulla kysymystä polysemian ja ho-
monymian erottamisesta seuraavasti. Hän antoi 12 britin täytettäväksi kyse-
lylomakkeen, jossa oli 50 lauseparia. Lauseparit olivat sellaisia, että kum-
massakin lauseessa esiintyi samanasuinen nomini (esim. »The *crime* had
been discovered by a truck-driver» ja »He published several articles on
crime«). Vastaajien tehtävänä oli ratkaista ensiksikin, oliko kyse saman sa-
nan esiintymistä, ja toiseksi, miten kaukana sanojen merkitykset olivat toi-
sistaan (jälkimmäistä seikkaa arvioitiin asteikolla 0–4). Panman osoittaa tu-
lostien tilastollisen tarkastelun avulla, että näiden kahden arvioitavan tekijän
välinen korrelaatio on voimakas; sanaesiintymien merkitysten välisen eron
suuruus on siten tärkeä sen ratkaisemisessa, ovatko kyseessä yhden leksee-
min vai kahden eri lekseemin esiintymät. Merkitysero ei kuitenkaan ole vält-
tämätön eikä riittävä tekijä, kuten Panmanin tuloksista käy ilmi (1982: 125).

Panmanin informantit eivät itse käyttäneet käsitteitä homonymia ja poly-
semia. Panman jakoi kuitenkin informanttien vastausten perusteella testinsä
sanaesiintymät eri ryhmiin seuraavasti: jos informanttien arviointien perus-
teella laskettu samanasuisten sanaesiintymien keskimääräinen merkitysyhtä-
läisyys (meaning similarity) jäi alle 0,20:n, oli kyseessä homonymia, jos se
taas nousi yli 0,53:n, oli kyseessä polysemia; jos merkitysyhtäläisyys jäi mai-
nittujen rajojen väliin, oli kyseessä rajatapaus. Informantit pitivät sangen
yksimielisesti määrätapauksia homonyymeinä; eri henkilöiden intuitiot
osoittautuivat siis varsin yhtäpitäviksi ilmeisten homonyymien jäljittämises-

---

lauseissa esiintyviksi, tiettyä merkitysvivahdetta edustaviksi prototyypeiksi. — Pan-
manin artikkelin pahimpia puutteita on se, ettei hän saa otetta sananmuotohomo-
nymiasta; tästä seuraa ensiksikin, että ilmiön kiertääkseen hän joutuu tarpeettomasti
erottamaan sananmuodot kahteen kategoriaan, joille hän antaa nimet *word-form* ja
word-type; toinen seuraus on se, että Panman ei pysty kunnolla operoimaan leksee-
min abstraktiotasolla (mts. 115). Tarkoitukseni on toisessa yhteydessä palata tä-
hän kysymykseen perusteellisemmin, sillä vaikka Panman sivuuttaa sananmuotojen
välisen homonymian, ei ainakaan suomen ja sen sukukielten tutkimuksessa tätä il-
miötä voi sivuuttaa (Penttilä 1975, Veenker 1975, Viks 1984, Laalo 1988).

sä. Sen sijaan polysemitapausten ja rajatapausten arvioinnissa eri vastaajat päätyivät hyvinkin erilaisiin tulkintoihin; on siis selvästi vaikeampaa päästä yksimielisyyteen siitä, kuuluvatko löyhästi toisiinsa liittyvät merkitykset yhteen polyseemiseen lekseemiin vai kahteen eri lekseemiin.

Homonymian ja polysemian välisen rajanvedon ongelmallalla on runsaasti paralleelleja luonnollisessa kielessä. Esimerkiksi nominin ja partikkelin erottamista toisistaan pidetään yleisesti aiheellisena; silti näiden kahden eri sanaluokan välillä on koko joukko erilaisia rajatapauksia. Ovatko esimerkiksi *humalassa* ja *ryppyyn* partikkeleita vai nominin taivutusmuotoja ilmauksissa *olla humalassa* ja *mennä rypyyyn*?

Esitän vielä kokoavasti tämän artikkelin pääkohdat. Yksi leksikaalisen monitulkintaisuuden ilmenemismuoto on homonymia eli eri lekseemien samanasuisuus; etymologisesti selviä homonyymejä ovat esimerkiksi originaaliltaan eriasuiset lainasanat, jotka ovat äänteellisen muokkaantumisen tietä kehittyneet samanasuisiksi. Polysemia taas kehittyy yleensä niin, että tietyn lekseemin monipuolinen käyttö aiheuttaa merkitysvivahteiden erilaistumista. Kielen historiassa tapahtuu siirtymistä polysemiasta homonymiaan, kun merkitysvivahteiden ero kasvaa riittävästi; joskus tapahtuu myös homonyymisten sanojen keskinäistä assosioitumista, jos merkitykset liittyvät sopivasti toisiinsa, kuten sanassa *näkki* (ks. 2. jakson kohtaa 8). Koska diakronista siirtymistä tapahtuu jatkuvasti, on vaikea jakaa kielen kaikki leksikaalisen monitulkintaisuuden tapaukset homonymiaan ja polysemiaan, varsinkin jos tahdotaan ottaa huomioon sanojen etymologian lisäksi kielenpuhujien intuitiot. Jyrkän kahtiajaon vaikeus voi johtaa kiusaukseen redusoida lähes kaikki homonymia näennäisesti polysemiaksi siten, että eri lekseemeiksi katsottaisiin vain sellaiset sanat, joilla on erilainen taivutus. Tällainen ratkaisu ei kuitenkaan tee oikeutta kielenpuhujien intuitioille; sekä homonymia että polysemia ovat todellisia luonnollisen kielen ilmiöitä. Näiden kahden ilmiön lisäksi on aiheellista erottaa vielä tulkinnanvaraiset rajatapaukset, jotka ovat oma ryhmänsä selvien homonymia- ja polysemitapausten välissä. Osaksi nämä rajatapaukset ovat vain osoituksena etymologisen tiedon puutteista, mutta suureksi osaksi ne edustavat yhtä ilmenemismuotoa siitä kielen variaatiosta, joka on erottamattomassa yhteydessä kielen muuttumiseen.

LÄHTEET

- BERG, STURE 1978: Olika lika ord. Svenskt homograflexikon. Data linguistica 12. Kungälv.
 BLOOMFIELD, LEONARD 1933: Language. New York.

- CTIFU = Congressus Tertius Internationalis Fenno-Ugristarum Tallinnae Habitus. Pars I. Acta Linguistica. Tallinn 1975.
- Fennistica. Åbo Akademin suomen kielen laitoksen julkaisusarja. Turku.
- Kieli. Helsingin yliopiston suomen kielen laitoksen julkaisusarja. Hki.
- KOSKI, MAUNO 1987: Leksikaalinen ekvivalenssi ja vastaamattomuus. — Fennistica 9 s. 67–97.
- LAALO, KLAUS 1988: Suomen kielen sananmuotohomonymiasta. — Kieli 3 s. 93–116.
- LYONS, JOHN 1977: Semantics. Cambridge.
- PANMAN, OTTO 1982: Homonymy and polysemy. — Lingua 58 s. 105–136.
- PENTTILÄ, AARNI 1975: Homonüümiast, eriti soome keelt silmas pidades. — CTIFU s. 322–326.
- SKES = Suomen kielen etymologinen sanakirja. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XII: 1–6. Hki 1955–78.
- ULLMAN, STEPHEN 1962: Semantics. An Introduction to the science of meaning. Oxford.
- VEENKER 1975: Homomorphie im Finnougrischen. — CTIFU s. 167–173.
- VIKS, ÜLLE 1984: Sõnavormide homonüümiast eesti keeles. — Keel ja kirjandus 27 s. 97–105.

On homonymy and polysemy

KLAUS LAALO

1. Both homonymy and polysemy are types of lexical ambiguity. In polysemy a single lexeme has several related meanings; from the diachronic point of view such a lexeme can be said to have developed an increasingly complex usage. An example is the lexeme *word*, which can mean e.g. an abstract lexeme, a concrete word-token, a whole utterance (in e.g. »I have had no *word* from him»), or even a promise (»I have already given my *word*»). In homonymy, on the other hand, etymologically distinct lexemes with different meanings have become identical, for instance because originally distinct forms have, with the sound changes of the language, come to overlap, or because a homonymous form has entered the language as a loan.

2. Finnish shows a good deal of homonymy that has come about via loanwords; in many cases the homonymy has arisen because loans which were originally different in form have merged for phonological reasons. Homonymous pairs have thus resulted from phonological developments such as the following:

a) The opposition between voiced and voiceless stops faded as a distinguishing feature when an originally voiced stop became voiceless in Finnish. For example the verb *pakata* 'to back', deriving from Swedish *backa*, has thus become homonymous with *pakata* 'to pack'; the latter comes from Swedish *packa*. Similarly, *haka* 'pasture', which originally had a voiced *g* (cf. Swedish *hage*), has become homonymous with the noun *haka* 'hook, clasp'; the voiceless *k* of the latter was already present in the original (Swedish *hake*).

b) The phoneme /*f*/, which is alien to Finnish, is replaced in the older loans by the familiar labial /*v*/. Some loans which originally had an initial *f* have thus become homonymous with words with an initial *v*, such as *vaara* 'danger' from Swedish *fara*; the substitution produces a form identical to *vaara* 'hill', which has always had an initial *v* (cf. Norwegian Lapp *varre*).

c) The difference between original initial consonant clusters has been lost in some cases where the clusters have become simplified according to Finnish

phonotaxis. An example is *luuttu* 'lute', deriving from Swedish *luta*, which now has a form identical with that of *luuttu* 'rag', from Swedish *klut*.

3. At least three criteria have been used to distinguish between homonymy and polysemy. According to the etymology criterion, homonyms are words with a different etymological history, which have become formally identical e.g. because of phonetic adaptation. This criterion is an important one, but its application raises a number of problems. Firstly, not all words have a known etymological origin. Secondly, sometimes the etymological background may be known to be shared, but there is still reason to treat certain words as different lexemes; examples are English *port* (see Lyons 1977: 551) and Finnish *jahtti* 'yacht; hunting'. A more serious problem, however, is that the etymological criterion does not always lead to results that agree with the synchronic reality or native-speaker intuitions. In fact, a second important criterion for distinguishing homonymy and polysemy is precisely intuition: this states that we have homonymy when the senses of a given word-form are not related, and polysemy when they are. The problem here is that relations between senses form a continuum, while the distinction between homonymy and polysemy is a dichotomy. On a continuum it is well-nigh impossible to pick out a single clear point separating the two groups, so that the meanings on one side would be so far apart as to constitute different lexemes, and on the other only various nuances of one lexeme.

Another criterion has been inflection. However, only a small number of homonymous pairs can be separated in this way alone. The feasibility of the inflection criterion depends on the aim of the linguistic description; at least for a homonymy/polysemy distinction based on native speakers' intuition it is not appropriate.

The best justified solution for natural languages is a combination of the etymology and intuition criteria. In most cases these two yield a consistent result, but not always. It is therefore appropriate to set up, in addition to clear cases of homonymy or polysemy, a third group of borderline cases which remain open to interpretation.

4. In the history of natural languages we find a transfer from polysemy to homonymy when the distance between different nuances of meaning grows wide enough. To some extent, originally homonymous words begin to be mutually associated if their meanings are suitably compatible (see e.g. Bloomfield 1933: 436). Shifts of this kind occur continually, which in itself is reason enough for the fact that the etymology criterion and the synchronic intuition criterion often lead to different results. It is therefore important to recognize the existence of a separate group of borderline cases between clear homonymy and clear polysemy. These borderline cases partly point up a lack of etymological information, but for the most part they represent one form of the kind of language variation which itself is related to language change.